LATVIJAS ARHĪVI

RECENZIJAS

Rīgas daudzkrāsainības meklējumos

Volfarte, Kristīne, Oberlanders, Ervīns (sast.). *Katram bija sava Rīga: Daudznacionālās pilsētas portrets no 1857. līdz 1914. gadam.* Rīga: AGB, 2004. 295 lpp.: il.
ISBN 9984-663-78-7

Oberländer, Erwin, Wohlfart, Kristine (Hrsg.). *Riga: Portrait einer Vielvölkerstadt am Rande des Zarenreiches, 1857–1914.* Paderborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöningh, 2004. 288 S.: il.
ISBN 3-506-71738-3

Grāmatas pamattēma ir Rīgas iedzīvotāji – daudztautību rīdzinieki. Šī vēstījuma pirmais atskaites punkts ir 1857. gads, kad tika uzsākta Rīgas nocietinājumu nojaukšana un, pēc daudzu laikabiedru domām, sākās jauns hronoposms pilsētas vēsturē. 19. gs. otrajā pusē tapa moderna Rīga, strauji attīstījās tirdzniecība un rūpniecība, mainījās Rīgas ainavvide. Grāmata noslēdzas ar 1914. gadu, kad sākās Pirmais pasaules karš, kas pārrāva Rīgas attīstību. Maincas Johana Gūtenberga universitātes emeritētā profesora Ervīna Oberlandera un vēsturnieces Kristīnes Volfartes veidotā grāmata ir izdota gan vācu valodā, gan latviešu.

Šīs grāmatas galvenais uzdevums ir atsegt Rīgas nacionālo daudzveidību, pilsētā dzīvojošo etnisko grupu savrupo dzīvi. E. Oberlanders un K. Volfarte grāmatas priekšvārdā atzīst, ka 19. gs. otrajā pusē rīdzinieku kopības apziņa faktiski neeksistēja. Grāmatas sastādītāji norāda, ka starp pilsētā dzīvojošajām etniskajām grupām "pat neveidojās ciešāki sakari. Izņemot kontaktus darbavietās, rīdzinieku privātā dzīve un sabiedriskās aktivitātes bija cieši saistītas ar to etnisko grupu, kurai viņi piederēja. Tāpēc, šķiet, ir iespējams apgalvot, ka ikvienas tautības rīdzinieki dzīvoja *savā Rīgā*. Saskaroties ar modernajām darba attiecībām un straujo lielpilsētas attīstību, dažādo tautību pārstāvji [..] meklēja patvērumu savu īpašo tradīciju pasaulē" (8. lpp.).

Grāmatā atsevišķās autornodaļās aplūkota to Rīgas etnisko grupu vēsture, kuru skaits pēc 1897. gada Viskrievijas tautskaites rezultātiem pārsniedza tūkstoti. Tādas bija septiņas – latvieši, vācieši, krievi, ebreji, poļi, lietuvieši un igauņi.

Šo vēstījumu par Rīgu ievada E. Oberlandera uzrakstītā nodaļa par Rīgas izaugsmi par daudznacionālu ekonomisko metropoli. Tajā sniegts kodolīgs pārskats par pilsētas vēsturi, raksturota Rīgas loma Krievijas impērijas saimnieciskajā sistēma, analizēta

Krievijas pārvaldes loma pilsētas attīstībā. E. Oberlanders 19. gs. noslēguma Rīgu nodēvē par tirdzniecības un rūpniecības metropoli. Lielu vērību viņš velta arī šajā laikposmā notikušajām pārmaiņām – iedzīvotāju skaita pieaugumam, pilsētvidei, būvniecībai, modernajai arhitektūrai, pieaugošajai centra un nomales dzīves komforta atšķirībai, jauno tehnoloģiju ienākšanai. E. Oberlanders analizē arī rīdzinieku visai šaurās iespējas piedalīties pilsētas pārvaldē. Viņš arī uzsver, ka etniskā sadrumstalotība traucēja rīdziniekiem kopīgi iestāties pret Krievijas valdības administratīvo politiku, rusifikāciju, sociālā enerģija tika aizvirzīta uz etnisko grupu nacionālajām kustībām, biedrību dibināšanu un kultūras pasākumiem. Viņaprāt, Rīga dēvējama arī par daudznacionālo metropoli.

Nodaļas "Latviešu Rīga" autore ir vēsturniece Kristīne Volfarte. Viņa uzsver, ka modernā latviešu pilsētniecība, kuras pamats bija latviešu zemnieki, sāka veidoties tikai kopš 19. gs. 60. gadiem, un ka latviešu milzīgais pieplūdums gadsimta otrajā pusē mainīja Rīgas etnisko sastāvu. Vēsturniece aplūko izglītības lomu latviešu kopienas dzīvē, īpaši akcentējot Rīgas Politehnikuma nozīmi, jo tas ļāva ne tikai iegūt labu izglītību, bet arī veidot jauna tipa organizācijas – latviešu studentu korporācijas. K. Volfarte norāda, ka Rīgas latvieši plaši savā ikdienā lietoja vācu valodu, vairākums izauga daudzvalodīgā vidē. Autore arī analizē pilsētā iecelojušajiem latviešiem tik raksturīgo vēlmi "izsisties uz augšu", jo kopš 19. gs. 80. gadiem Rīgas latviešu vidū vērojama virkne t.s. *self made man*. Viņu starpā bija Kristaps Bergs, Andrejs Balodis, Augusts Dombrovskis, Johans Frīdrihs Baumanis u.c. K. Volfarte iztirzā arī Rīgas latviešu mantisko un sociālo diferenciāciju, kā arī rosīgo un

norisēm bagāto kultūras dzīvi. Vēsturniece akcentē, ka tieši grāmatā aplūkotajā periodā "latvieši no mazattīstīta iedzīvotāju slāņa kļuva par pilnvērtīgu nāciju un Rīga – par latviešu saimnieciskās, politiskās, kultūras un izglītības dzīves centru. Te izveidojās plašs latviešu pilsonības un inteliģences slānis, te attīstījās un uzplauka latviešu kultūra un izglītība. Pirmā pasaules kara priekšvakarā Rīgas latvieši bija pārstāvēti visās pilsētas dzīves jomās un bija kļuvuši par īsteniem Rīgas pilsoņiem. Tādēļ viņi 20. gadsimta sākumā Rīgu ar pilnām tiesībām un lepnumu varēja dēvēt arī par savu pilsētu" (70. lpp.). K. Volfartes stāstījums par Rīgas latviešu dzīvi piesātināts ar līdz šim vēstures literatūras apritē vēl nelietotiem faktiem un piemēriem, ar svaigu akcentu uz latviešu kopienas vēstures sociālo problemātiku.

Vēsturnieks Markuss Lukss šajā grāmatā piedāvā nodaļu "Vāciešu Rīga". Autors uzsver, ka laikposms no 19. gs. vidus līdz Pirmajam pasaules karam bija ļoti nozīmīgs Rīgas vāciešu dzīvē, jo mainījās viņu stāvoklis pilsētā. Proti, vācieši, kas jau kopš Rīgas dibināšanas 1201. gadā ieņēma notiecošās pozīcijas pilsētas dzīvē, 19. gs. pēdējā trešdaļā sāka justi draudus savai hegemonijai. Autors rezumē: "Līdz Pirmajam pasaules karam vācieši zaudēja dominējošo stāvokli pilsētā, tomēr tie spēja saglabāt būtisku ietekmi uz tās dzīvi – viņi izlēma komunālos jautājumus, kontrolēja vairākumu svarīgāko uzņēmumu un būtiski iespaidoja kultūras norises. (71. lpp.) [..] Aplūkotajā laika posmā vācieši no pirmsindustriālas pilsoniskās elites pārtapa par industriālas sabiedrības sociālo eliti, kas vēlējās būt par vienīgo politiski tiesisko grupu pilsētā" (111. lpp.)." M. Luksa pētījums ievērojami bagātina Latvijas vēstures literatūrā rodamās zināšanas par vācu etniskās grupas dzīves stilu, pilsonības un kultūras izpratni, dzīves telpu Rīgā, kā arī attieksmi pret latviešu nacionālo kustību un pārkrievošanas politiku. Uzslavu pelna arī M. Luksa sniegtais vācu tautības Rīgas iedzīvotāju saimnieciskās darbības, izglītības sistēmas, partiju un biedrību un vācu preses raksturojums. Šī nodaļa grāmatā par daudznacionālo Rīgu vērtējama kā būtisks papildinājums mūsu vēstures apritē esošajai informācijai par vietējiem vāciešiem un tematu/ideju piedāvājums turpmākajiem pētījumiem.

Nodaļas "Ebreju Rīga" autore ir Maincas J. Gūtenberga universitātes doktorante Svetlana Bogojavļenska. Viņa akcentē Rīgas ebreju kopienas veidošanās gaitu, ebreju ciņu par savām tiesībām, Krievijas impērijas administrācijas attieksmi pret ebrejiem un viņu juridisko statusu, dzīvesvietu, sociālās pozīcijas, nodarbošanos u.c. noteicošo likumu attīstību un ierobežojumu atcelšanu. Autore arī apraksta Rīgas ebreju saimniecisko darbību, sabiedriskās un izglītības organizācijas, kultūras dzīvi, iesaistīšanos pilsētas politiskajās norisēs. Vēsturniece arī analizē ebreju kopienas sociālo un mantisko diferenciāciju un centienus to mazināt ar savstarpējās palīdzības un ebrejus vienojošas idejas meklējumiem. Atsevišķa sadaļa veltīta ebreju dalībai 1905. gada revolūcijā. S. Bogojavļenska secina: "Neraugoties uz problēmām, ebrejiem līdz 20. gadsimta sākumam bija izdevies kļūt par neatņemamu Rīgas sabiedrības daļu, nodibināt savas skolas un biedrības un, vēlot pilsētas domi, likt lietā arī savas pilsoņu tiesības" (182. lpp.).

Nodaļas "Krievu Rīga" autors filozofs Vladislavs Volkovs un nodaļu "Poļu Rīga" un "Lietuviešu Rīga" autors vēsturnieks Ēriks Jēkabsons ir Latvijā jau labi zināmi nacionālo minoritāšu pētnieki, kuru darbi nākuši klajā 20. gs. 90. gados un 21. gs. sākumā. Daudznacionālajai Rīgai veltītajā grāmatā abi autori gan daļēji reproducē savos iepriekšējos darbos pausto redzējumu uz Latvijas mazākumtautību vēsturi,

gan mēģina faktoloģiski bagātināt savus stāstījumus un piedāvāt detalizētākus vērtējumus.

V. Volkovs pētījumā par krieviem Rīgā plaši izmantojis Latvijas krievu presē rodamos vēstures faktus un liecības. Viņš, atsaucoties uz ceļojumu aprakstiem un krievu klasisko literatūru, raksturo arī Krievijā pastāvošo priekšstatu par Rīgu. Autors uzsver: "Jau pats Rīgas nosaukums krievu uztverē iemiesoja tādu ģeopolitisku, reliģisku, nacionālu un kultūras nozīmju kopumu, kas palīdzēja izprast vēsturiskā laika gaitu un veicināja kopības izjūtu laikabiedru vidū" (135. lpp.). V. Volkovs lielu vērību velta "krievu telpas" Rīgā izveidošanās un evolūcijas procesam. Viņš raksta, ka "deviņpadsmitā gadsimta beigās un divdesmitā gadsimta sākumā daudziem Rīgas krieviem izveidojās cieša saikne ar pilsētu" (120. lpp.); to sekmēja Rīgas straujā attīstība, krievu nacionālās kultūras dzīves vēršanās plašumā. V. Volkovs detalizēti apraksta Rīgas krievu kopienas sociālo struktūru un tajā notiekošās izmaiņas, nacionālās kopības apziņas veidošanos, sabiedrisko un kultūras organizāciju darbību, izglītību, īpaši izceļot Lomonosova meiteņu ģimnāzijas nodibināšanas nozīmi. Pētnieks analizē krievu attiecības ar pilsētas citām etniskajām grupām un norāda, ka "Rīga visiem krieviem, kas šeit apmetās uz dzīvi saimnieciskā uzplaukuma periodā, sagādāja tikšanos ar svešu, rietumnieciski veidotu pasauli, kurā tiem gan profesionālā, gan kulturālā ziņā nācās sacensties ar daudzām citām tautībām" (149. lpp.). V. Volkovs rezumē, ka 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā "Rīgas krieviskie vaibsti, kurus tā ieguva aplūkotajos gadu desmitos, ir kļuvuši par neatņemamu pilsētas vēstures un kultūras sastāvdaļu" (149. lpp.).

Kā jau minēju, Ē. Jēkabsons ir uzrakstījis divas nodaļas, kas veltītas salīdzinoši nelielām Rīgas iedzīvotāju etniskajām grupām – poļiem un lietuviešiem. Rakstot par 19. gs. beigām un 20. gs. sākumu, Ē. Jēkabsons norāda, – pilsētas rūpniecības uzņēmumu vērienīgās attīstības rezultāts noteica, ka "toreiz uz Rīgu darba meklējumos devās liels skaits zemnieku no poļu un lietuviešu apdzīvotajām guberņām, kas kļuva par uzņēmumu strādniekiem vai amatniekiem. Bieži vien šiem cilvēkiem vēl trūka nacionālās apziņas un tādēļ poļu vai lietuviešu rīdzinieki nacionālo piederību varēja mainīt atkarībā no ārējiem apstākļiem" (184. lpp.). Autors Rīgu nodēvē par "vienu no poļu sabiedriskās dzīves centriem Krievijas impērijā", to pamatojot ar poļu lielo skaitu Rīgas mācībiestādēs, poļu studentu korporāciju aktivitātēm, sabiedriskajām un labdarības biedrībām. Atsevišķi ir aplūkota poļu dziedāšanas biedrības "*Auszra*" darbība. Ē. Jēkabsons atzīst, ka Rīgas poļu sabiedrību nevar uzlūkot kā viendabīgu, jo tajā ietilpa gan muižnieki, intelektuāļi un Rīgas Politehnikuma studenti, gan ienācēji zemnieki no Viļņas, Kauņas un Vitebskas guberņām.

Rakstot par Rīgas lietuviešu kopienu, Ē. Jēkabsons izceļ lietuviešu biedrību darbību un centienus vairāku gadu ilgumā uzsākt lietuviešu preses izdošanu, kā arī laikrakstu "*Rygos garsas*", "*Rygos naujenos*" u.c. izdošanu. Autors arī atgādina, ka pastāvēja domstarpības Rīgas poļu un lietuviešu vidū, kas jūtami saasinājās Pirmā pasaules kara priekšvakarā.

Grāmatu par daudznacionālo Rīgu noslēdz nodaļa "Igauņu Rīga", kuras autors ir vēsturnieks Valters Ščerbinskis. Igauņi veidoja nelielu Rīgas iedzīvotāju nacionālo grupu, taču, kā norāda autors, tā bija stabila un skaitliski visstraujāk augoša grupa. Ja 1867. gadā Igauņi veidoja 0,9% pilsētas iedzīvotāju, tad 1897. gadā – 1,4%. Rīgas igauņu lielākā daļa bija fabriku strādnieki, kas ieradās pilsētā, lai uzlabotu savu

materiālo stāvokli. V. Ščerbinskis norāda, ka igauņi iesaistījās latviešu sabiedriskajā dzīvē, jo "viņus vienoja kopīga vēsturiskā pieredze un līdzīgi aktuālie mērķi" (240. lpp.).

K. Volfarte rakstā "Katram bija sava Rīga", kas publicēts laikrakstā "Diena" 2005. gada 19. februārī un uzskatāms par grāmatas rezumējumu un vienlaikus papildinājumu, uzdod jautājumu: "Cik daudz mēs zinām viens par otra Rīgu?" Grāmatas autoru kolektīva uzdevums bija palīdzēt rast atbildi uz to un izprast mūsdienu rīdzinieku.

Tomēr arī šī grāmata, tāpat kā iepriekšējās desmitgades Latvijas nacionālo minoritāšu pētījumi, nerada kopiespaidu par visu sabiedrību, tā atsedz nacionālo kopienu dzīvi to pašietvaros. To savstarpējās attiecības, mijiedarbība joprojām paliek pie samērā mazzināmajiem vēstures aspektiem. K. Volfarte to laikraksta "Diena" publikācijā skaidro: "Aplūkojot minētā laikposma rīdzinieku ikdienu, varam secināt, ka viņu visai iespaidīgie sasniegumi tikpat kā nebija veicinājuši dažādo pilsētas etnisko grupu saplūšanu. Nebija pat ciešāku sakaru veidošanās šo grupu starpā." Domājams, ka nākamie pētījumi sniegs atbildi uz šo problēmuzstādījumu.

Jāatzīst, ka E. Oberlandera un K. Volfartes daudznacionālās Rīgas projekta rezultāti, kas pārtapuši vācu un latviešu valodā izdotajās grāmatās, pieder pie vēstures zinātnes notikumiem ar paliekošas vērtības zīmi.

Vēl jāpiebilst, ka vācu izdevuma noformējums ir daudz atturīgāks. Savukārt latviešu valodā iznākusī grāmata ieguvusi t.s. grāmatas–dāvanas vai grāmatas-–suvenīra formātu. Grāmatas teksts ir iespiests gaiši brūnā krāsā, un katru lappusi rotā ornamentu raksts. Jājautā: kāpēc? Vai šāds akadēmiskās literatūras noformējums mazina vai ceļ tās vērtību lietotāju acīs?

Vita Zelče

Pētījums par Oskaru Kalpaku

Mugurēvičs, Ēvalds. ***Oskars Kalpaks. Pirmā pasaules kara un Latvijas Atbrīvošanās cīņu varoņa dzīves un kauju ceļš.*** **Rīga, 2005. 139 lpp.: il.**

ISBN 9984-05-869-7

Klajā nākusi vizuāli un lielā mērā arī saturiski ļoti pievilcīgā grāmata par Latvijas Pagaidu valdības bruņoto spēku pirmo virspavēlnieku Oskaru Kalpaku. Autors – habilitētais vēstures doktors Ēvalds Mugurēvičs ir veicis vērā ņemamu darbu, sagatavojot būtībā pirmo zinātnisko pētījumu par tādu Latvijas vēsturē ievērojamu un ļoti nozīmīgu personību, kāds bija Oskars Kalpaks. Daudzi viņa darbības aspekti izraisa zināmas diskusijas un tiek vērtēti pretrunīgi historiogrāfijā un publicistikā vēl šodien, tāpēc autora devums Latvijas vēstures literatūrā novērtējams atzinīgi.

Ē. Mugurēvičs aplūko Kalpaku dzimtas izcelsmi, nākamā pirmā Latvijas Pagaidu valdības bruņoto spēku komandiera bērnību un skolas gaitas, iestāšanos dienestā Krievijas armijā 1903. gadā, mācības junkurskolā (kara skolā) 1905.–1907. gadā, tālāko Kalpaka dienestu Krievijas armijā Varšavā, Pultuskā un Kostromā, visur

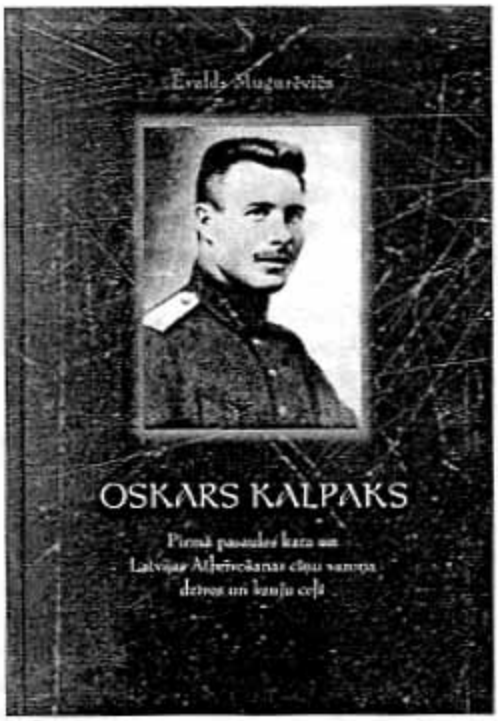

cenšoties raksturot arī laiku un apstākļus, kuros O. Kalpaks dzīvoja un darbojās. Sevišķa uzmanība pievērsta viņa gaitām Pirmā pasaules kara laikā, kad par varonību kaujās Dienvidrietumu un Rietumu frontē O. Kalpaks saņēma visus viņa dienesta pakāpes virsniekam iespējamos Krievijas apbalvojumus (121. lpp. gan nepamatoti secināts, ka "gandrīz visus") un tika paaugstināts līdz apakšpulkveža dienesta pakāpei ieskaitot. Tālāk seko Krievijas 1917. gada Februāra revolūcijas izraisītās situācijas (pakāpeniskais disciplīnas zudums armijā u.c.) apraksts, analizēta O. Kalpaka iesaistīšanās sociālistu revolucionāru partijā un dots šīs izvēles pamatojums, stāstīts par virsnieka atgriešanos dzimtenē vācu okupācijas apstākļos 1918. gadā, ierašanās Rīgā decembrī un iestāšanās Latvijas Pagaidu valdības dienestā. O. Kalpaks dienēja Vidzemes apgabala apsardzības štābā, nesekmīgi mēģinot organizēt aizsardzību pret Latvijā strauji ienākošajiem sarkano latviešu strēlnieku pulkiem, mēneša beigās atgriezās Rīgā un tika iecelts par Landesvēra sastāvā esošā 1. Latviešu atsevišķā bataljona komandieri. No šī brīža viņš līdz savai nāvei vadīja bataljonu kaujās ar lieliniekiem Kurzemē, sarežģītajos apstākļos būdams spiests zināmā mērā iesaistīties arī politikā (attiecībās ar vāciešiem paust savu atbalstu K. Ulmaņa vadītajai Pagaidu valdībai). Ē. Mugurēvičs apraksta Kalpaka komandētā bataljona gaitas, ieskaitot tikko par pulkvedi paaugstinātā Kalpaka pēdējo kauju 1919. gada 6. martā pie Airītēm, kurā viņš krita. Tiek aprakstīta arī Kalpaka apbedīšana Liepājā, pēc tam – pārapbedīšana dzimtajā pusē un viņa piemiņas saglabāšanas pasākumi līdz 1940. gadam un, sākoties Atmodai, 80. gados, kā arī mūsdienās. Turklāt autors visur sniedz arī zinātniekam raksturīgo, argumentētu aprakstīto norišu un procesu vērtējumu, kas ļoti bieži nepiemīt neprofesionālu vēsturnieku darbiem, kādi līdz šim laikam bija visi publicētie O. Kalpaka dzīvei veltītie sacerējumi. Grāmatu ļoti būtiski papildina kartes, dokumentu noraksti, fotouzņēmumi, apbalvojumu un krūšu nozīmju attēli, tekstā minēto personu rādītājs, izmantoto avotu un literatūras saraksts.

Minētais saraksts vērtējams par samērā pilnīgu. Izmantota ievērojama daļa no Latvijas Republikā un latviešu trimdā izdotās literatūras par O. Kalpaku, kas būtībā ir pietiekama, lai veidotu zinātnisku apkopojošu darbu, par kādu atzīstama Ē. Mugurēviča grāmata, kas turklāt papildināta arī ar nepublicētu avotu sniegto informāciju. Diemžēl nav izmantota 1980. gadā trimdā izdotā grāmata "1. Jātnieku pulks", kurā publicētās atmiņas būtiski bagātinātu priekšstatu par O. Kalpaka vadītā bataljona kaujām Kurzemē 1919. gadā (ieskaitot O. Kalpakam liktenīgo 6. marta

kauju). Tāpat nākotnē pētniekiem jābūt piesardzīgiem pret grāmatā plaši izmantoto "Latvijas Brīvības cīņu enciklopēdiju", kurā sniegtās informācijas precizitāte ir atkarīga no konkrētā šķirkļa autora kompetences (viņu vārdi diemžēl nav norādīti pie šķirkļiem, vienīgi kopējā sarakstā), un, jāatzīst, tā ir ļoti atšķirīga. Diemžēl nekritiska paļaušanās uz minēto izdevumu ir radījusi vairākas neprecizitātes arī recenzējamā darbā. Ļoti lietderīga ir 1919. gadā Latvijā notikušo procesu vācu un latviešu padomju puses dalībnieku atmiņu izmantošana.

Par ļoti labi sagatavotu jāatzīst O. Kalpaka dzimtas vēstures izklāsts (cita starpā, sastādīts pat ciltskoks), kurš, pirmkārt, ir veidots, balstoties uz Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA) esošajiem Lubānas draudzes materiāliem un zinātnisko literatūru, otrkārt, – ir latviešu historiogrāfijā pilnīgi jauns. Vienīgi, lasot Kalpaka uzvārda izcelsmes skaidrojumu (faktiski tiek pierādīts, ka uzvārds izveidojies, saplūstot vārdiem "kalps" un "acs"), neizpratni rada mēģinājums saistīt viņa galvassegu (Krievijas armijas jērenīcu) ar versiju par tjurku izcelsmi. Galu galā pats autors 57. lpp. min, ka pirms Rīgas atstāšanas karavīri saņēmuši "papahas", kas ir tieši tas pats (pārpratums var rasties tāpēc, ka autors, pamatoti apšaubot minēto, pilnībā aplamo hipotēzi, diemžēl raksturo to tikai kā "mazāk ticamu" un nepamato savas šaubas ar minēto argumentu par "papahām"). Galu galā šādas galvassegas 1918.–1920. gadā nēsāja liels skaits ne tikai Latvijas, bet arī Igaunijas un Somijas armijas karavīru, vienkārši karavīru apgādē tika izmantots noliktavās esošais. Izsmeļošs ir Kalpaka skolas gaitu apraksts un raksturojums, balstoties uz pētījumiem par Vidzemē pastāvošo izglītības sistēmu, kā arī viņa skolotāju personību ietekme. Tādējādi, saistot nākamo virsnieku ar bērnībā dzimtajā pusē piedzīvoto, autors palīdz izprast arī paša O. Kalpaka dzīves uztveri, piemēram, viņa aizraušanos ar vijoļspēli u.c.

Nozīmīgs darbs ieguldīts O. Kalpakam liktenīgās 1919. gada 6. marta kaujas aprakstā un analīzē, balstoties uz līdz šim publicēto literatūru, kā arī kaujas dalībnieku publicētām un nepublicētām atmiņām. Neraugoties uz to, ka prasmīgi veiktajā aprakstā bija iespējams izmantot vēl vairākus trimdā publicētus liecinieku vēstījumus, tas jāatzīst par līdz šim zinātniskāko un analītiskāko minētā notikuma atspoguļojumu. Sevišķi laba autoram izdevusies vairāku ar minēto kauju saistītu, dažādu apstākļu veicināto mītu kliedēšana, skrupulozi apkopojot un iztirzājot iepriekš publicētajos darbos izvirzītās versijas gan par Kalpaka bojāejas, gan par kļūdaini uzsāktās kaujas ar vāciešiem apstākļiem. Žēl, ka autors nav izteicis savu viedokli par vēl vienu arvien aktuālu mītu – šķietamo O. Kalpaka latviešu valodas neprasmi (tomēr, spriežot gan pēc recenzējamās grāmatas sniegtās informācijas, gan LVVA dokumentu krātuvēs esošās 1. Latviešu atsevišķā bataljona dokumentācijas (daļa no kuras darbā nav izmantota) O. Kalpaks latviski mācēja samērā labi, jo pretējā gadījumā nespētu šajā valodā pašrocīgi rokrakstā sastādīt vairākas pavēles). Par samērā nopietnām jāatzīst arī citas darba nodaļas, kas veltītas pārējiem O. Kalpaka dzīves posmiem un viņa piemiņas saglabāšanai.

Tomēr darbā ļoti jūtamas ir autora ne tik labās zināšanas militārajā terminoloģijā un vēsturē, no kuras izmantošanas nebija iespējams izvairīties, aprakstot militārpersonas biogrāfiju. Neprecīzs ir skaidrojums par dienesta pakāpēm pēc junkurskolas kursa, nepamatoti norādot (25. lpp.), ka "absolventiem parasti piešķīra tikai praporščika pakāpi" (1908. gadā visi beidzēji jau vairākus gadus tika paaugstināti uzreiz par podporučikiem, bet praporščiks vispār bija tikai rezerves virsnieka dienesta pakāpe). Diemžēl tālākā tekstā, skaidrojot Latvijas Pagaidu valdības dienesta pakāpes,

vispār "pazudusi" podporučika pakāpe, konsekventi no praporščika pārejot pie poručika. Runājot par Krievijas armiju, vietām lietots termins "instruktors", vietām – "unteroficieris", kaut arī pareizs ir vienīgi otrais, blakus esošās lappusēs (26., 27. lpp.) mācību komanda nosaukta gan pareizi (par mācību komandu), gan par "instruktoru sagatavošanas komandu" (kļūdu izraisa Latvijas Republikas izdevumos izdarītais mēģinājums piemērot vecās Krievijas armijas terminoloģiju Latvijas armijā pastāvošajiem apzīmējumiem), pulka mācību komandās nesagatavoja "jaunākos virsniekus" (36. lpp.), bet, kā jau minēts, – tikai unteroficierus (apakšvirsniekus), Vācijas armijas hauptmanis bija nevis majors, bet kapteinis (66. lpp.), militārajā terminoloģijā pastāv termins "lauka mācības", nevis "lauku mācības" (121. lpp.). Acīmredzot sakarā ar dažādas literatūras izmantošanu, grāmatā sistemātiski lietoti nepareizi Krievijas armijas apbalvojumu nosaukumi: Svētā Jura ordenis, ko piešķīra vienīgi virsniekiem, jaukts ar zemāko pakāpju karavīriem piešķiramo Svētā Jura krustu (48. lpp.), pie ordeņiem piešķiramo šķēpu (vispār derēja paskaidrojums, ka tie tika piešķirti, ja apbalvojums bija par kaujas nopelniem vai saņēma šķēpus pie jau esoša ordeņa par nopelniem kaujās) vietā lietots vārds "zobens", turklāt vienskaitlī (vienīgi ilustrāciju parakstos, tiesa, ne visos, parādās pareizais apzīmējums "šķēpi"), Svētās Annas IV šķiras ordenim vispār nebija šķēpu, kādi ("zobens") tam piedēvēti, bet gan uzraksts "Par drošsirdību". Neprecīzs un nepilnīgs ir uz "Latvijas padomju enciklopēdijā" sniegtās informācijas balstītais hetmaņa vadītās "Ukrainas valsts" (1918. gadā) un Ukrainas Tautas republikas apraksts (1918.–1920. gadā) (sk. 41., 42. lpp.).

Diemžēl samērā daudz ir neuzmanības kļūdu, par daļu no tām atbildība jāuzņemas izdevuma redaktoram. Piemēram, latviešu strēlnieku bataljonu dibināšanas laiks ir 1915. gads, nevis 1916. gads (8. lpp.); bija Krievijas Rietumu, nevis Austrumu fronte (35. lpp.); 1918. gadā bija Brestļitovska, nevis Bresta (41. lpp.); 1913. gadā – Pēterburga, nevis Petrograda (62. lpp.); bijušā Kurzemes guberņas teritorija konsekventi dēvēta par Kurzemi, kaut arī tajā ietilpa arī Zemgale (68. u.c. lpp.); 1. Latviešu atsevišķā bataljona jātnieku nodaļā nodēvēta par rotu (94. lpp.); no valstīm (Anglija, ASV, Francija, Itālija), kuras it kā "pakāpeniski iesaistījās" Pasaules karā, pirmā un trešā to bija izdarījušas uzreiz (9. lpp.); laikā, kad no Krievijas "atšķēlās" Polija, Somija, Latvija, Lietuva, Igaunija tā vairs nebija "cariska" (10. lpp.); 22. lpp. minēts, ka Kalpaks 1905. gadā "atkal devās uz Irkutsku", lai stātos junkurskolā, kaut arī pirms tam viņš bija mēģinājis stāties junkurskolā nevis Irkutskā, bet Kazaņā, tātad nevarēja uz Kazaņu doties "atkal"; nevar rakstīt, ka 1908. gadā Kalpaks tika nozīmēts dienestā "kāda cita kapteiņa vadītajā rotā" [loģiski – *Ē. J.*], ja viņš šajā laikā bija tikko beidzis junkurskolu podporučika pakāpē un pats vēl nebija kapteinis; Krievijas armija Dienvidrietumu frontē necīnījās ar "austriešiem", bet ar Austroungārijas armiju, kurā ietilpa arī ungāri, čehi, poļi; 1918. gada jūlijā pretlielinieciskās sacelšanās gaitā Pievolgā piedalījās ne tikai "vairāki latviešu virsnieki – pulkveži" (39. lpp.), bet arī desmitiem citu dienesta pakāpēs zemāku latviešu tautības virsnieku; 1918. gada februārī Vācijas [un arī Austroungārijas karaspēks – *Ē. J.*], pēc nesekmīgajām miera sarunām Brestļitovskā ieņēma nevis "daļu" (41. lpp.), bet visu Baltiju, Baltkrieviju un Ukrainu, kā arī daļu no Krievijas, Pleskavu ieskaitot; utt. Autors ievadā (9. lpp.) ļoti izsvērti un objektīvi atzīst, ka O. Kalpakam nepamatoti tika piešķirts "Latvijas armijas" pirmā virspavēlnieka gods, taču vēlāk pats raksta, ka štābkapteinis J. Skujiņš jau 1918. gada

novembrī komandējis "Latvijas armijas" rotu (64. lpp.) [Latvijas armija tika izveidota tikai 1919. gada jūlijā pēc Ziemeļlatvijas un 1. Latviešu atsevišķās brigādes apvienošanas – *Ē. J.*], līdzīga neprecizitāte pieļauta vēl vairākkārt. Redaktora paviršība redzama vairākās vietās, kur ne autora vainas dēļ izlaisti vārdi un pat vesela rinda (piemēram, 61. lpp.).

Neapšaubāmi, šāda rakstura izdevumā, kurš pamatoti pretendē uz līdz šim pilnīgāko O. Kalpaka dzīves aprakstu, bija iespējams izvērst vairāku darbā tikai pieminēto vai nepietiekoši aprakstīto svarīgu aspektu analīzi. Piemēram, noteikti bija lietderīgi dot plašāku skaidrojumu par Padomju Latvijas armijā ietilpstošajiem latviešu strēlnieku pulkiem (Kalpaka bataljona pretiniekiem) un lielinieku partijas popularitātes iemesliem latviešu tautā 1918. gada beigās, sniedzot skaidrāku strēlnieku politiskā noskaņojuma analīzi šajā laikā (pārliecība, ka atgriežas, lai atbrīvotu dzimteni no vāciešiem un viņu līdzskrējējiem – "pelēkajiem baroniem") un tā evolūciju Latvijas apstākļu iespaidā, kas galu galā izraisīja Padomju Latvijas armijas sabrukumu 1919. gada maijā–jūnijā, taču kļuva aktuāla jau februārī–martā, t.i., laikā, kad 1. Latviešu atsevišķo bataljonu vēl vadīja O. Kalpaks. Par pozitīvu jāatzīst autora sniegtā informācija par garnizona pilsētām, kurās cariskajā Krievijā dienēja O. Kalpaks, taču bija ļoti lietderīgi raksturot pašus šos garnizonus (to sastāvu un nozīmi), ko varēja viegli izdarīt pēc attiecīgajiem adrešu kalendāriem vai interneta resursos atrodamās informācijas. Tāpat bija iespējams detalizētāk raksturot militāro situāciju frontēs, kurās cīnījās O. Kalpaka karaspēka daļa, ne tikai balstoties uz M. Peniķa 20. gs. 30. gados tapušajiem teorētiskajiem darbiem un K. Goppera atmiņām, bet arī uz mūsdienu krievu vēsturnieku pētījumiem. Tos varēja izmantot arī, raksturojot (tas nav izdarīts vispār) Krievijas armijas zaudējumus 1914. gadā tieši virsnieku sastāvā (krita viena trešā daļa, bet 1917. gadā pirms kara pilnu apmācību izgājušo virsnieku īpatsvars armijā starp virsniekiem bija samazinājies līdz 4%). Turklāt 57. lpp. pirmo reizi parādās termins "praporščiku skola", nepaskaidrojot, ka tā ir Pasaules kara laikā izveidota jaunāko virsnieku sagatavošanas iestāde, kurā mācības atkarībā no ieroču šķiras, ilga tikai 4–6 mēnešus (79. lpp. kļūdaini minēts, ka 2. Padomju latviešu pulka komandieris F. Rieksts kara laikā beidzis Viļņas junkurskolu, kas nav iespējams, jo visas junkurskolas par karaskolām bija pārveidotas jau 1909.–1910. gadā, ievērojami izmainot to mācību programmu. Patiesībā viņš beidza Viļņas karaskolas saīsināto kursu, kas kara laikā atbilda praporščiku skolas mācību kursam). Nav dots arī skaidrojums stāstījuma kontekstā ļoti nozīmīgajam terminam "miera laika virsnieki" (pirms kara pilnu virsnieku sagatavošanas kursu junkurskolās vai karaskolās izgājušie), pie kuriem piederēja O. Kalpaks (termins vispār nav minēts), kas ievērojami atvieglotu izpratni par notiekošo, lasot tālāko O. Kalpaka dienesta aprakstu grāmatā. Diemžēl nav sniegts "pozīciju kara" sākuma iemeslu izskaidrojums 1915. gadā, kuram būtu svarīga nozīme visu tālāk aprakstīto militāri politisko procesu atspoguļojumā. Turklāt tikai norādīts, ka "1915. gada rudenī Austrumu frontē [ar to gan domājot Krievijas Rietumu fronti – *Ē. J.*] sākās ilgs pozīciju karš" (36. lpp.; patiesībā tas sākās pilnīgi visās frontēs gan Austrumeiropā, gan Rietumeiropā). Bija lietderīgi paplašināt sniegto informāciju par 1918. gada decembra situāciju Rīgā – Pagaidu valdības līgumu ar Vācijas pārstāvi A. Vinnigu, Antantes karakuģu ekskadras nepiedalīšanos militārajās operācijās u.c. iemesliem, kāpēc norisinājās aprakstītie notikumi, īpaši skaidrojot Latvijas valdības nostāju. Tāpat bija iespējams dziļāk izskaidrot ar sacīto cieši saistīto

daudzu Pagaidu valdības spēku karavīru un virsnieku dezertēšanas iemeslus 1919. gada sākumā, kā arī tekstā minēto (73. lpp.) vācu Dzelzsdivīzijas (tās nosaukums arī latviešu valodā jāraksta ar lielo burtu, kas grāmatā nav darīts) karavīru nevēlēšanos karot. Sniegts nepietiekams skaidrojums arī par Latvijas Pagaidu valdības bruņoto spēku dienesta pakāpēm 1919. gada sākumā, kas galu galā izpaužas arī paša autora tekstā sniegtajās biogrāfijās, kur parādās nekonsekvences, piemēram, 64., 65. lpp., vienlaikus lietojot vecos Krievijas armijas dienesta pakāpju (štābkapteinis) apzīmējumus, gan jaunos (leitnants). Lietderīgi šeit bija arī aprakstīt diskusiju par dienesta pakāpēm, kurā ļoti liela nozīme bija mācītāja Andrieva Niedras viedoklim. Minēto apstiprina 91. lpp. pēkšņi lietotās A. Niedras ieteiktās dienesta pakāpes "kopvedis" (vēlākais pulkvedis-leitnants) pieminēšana. Interesanti būtu piezīmēt, ka 1. Latviešu atsevišķajā bataljonā dienēja trīs A. Niedras dēli. Absolūti nepieciešams bija sniegt skaidrojumu vācu "Freikorpsiem" (Vācijas austrumu robežas aizsardzībai saformētas brīvprātīgo vienības), kuriem bija milzīga nozīme arī Latvijā un kuri tekstā minēti (94. lpp.), precīzāk bija jāskaidro landesvēra krievu vienības ģenēze, ko varēja veikt, balstoties uz jaunākajiem Latvijā publicētajiem pētījumiem (jāpiezīmē, ka tāpēc arī nav norādīts kapteiņa Didorova vārds – Klementijs), u.tml. Secinājumos gribētos redzēt arī tiešāku vērtējumu, kurš izskaidrotu 1. Latviešu atsevišķā bataljona atrašanos Baltijas landesvēra sastāvā un pakļautībā.

Kaut arī Ē. Mugurēvičs patiesi centies būt objektīvs Kalpaka vēsturiskās lomas un viņa darbības vērtējumā, dažkārt tomēr tekstā ir ieviesušies mēģinājumi nepamatoti viņu izcelt vai "notušēt" kādu "neērtu" epizodi biogrāfijā. Tādi momenti gan ir tikai daži: pirmkārt, Kalpaks tiek nepamatoti nostādīts vienā rindā ar citu tautu atbrīvošanās laikmeta militārajiem līderiem – somu G. Mannerheimu, poli J. Pilsudski un igauni J. Laidoneru (10. lpp.), kuriem bija nesalīdzināmi lielāka loma un nozīme. Otrkārt, aprakstot Kalpaka neveiksmīgo mēģinājumu iestāties Kazaņas junkurskolā 1904. gadā, nesaprotamu iemeslu dēļ netiek skaidri pateikts, ka viņš nenokārtoja iestājeksāmenus, bet tas tiek norādīts tikai netieši: "Tā kā O. Kalpaka izglītības līmenis neatbilda prasībām, lai iestātos bez eksāmeniem un kurus tai brīdī nokārtot nevarēja, viņš bija spiests atgriezties savā pulkā" (21. lpp.). Par neveiklu un padomju laikā iesakņojušos stereotipu izraisītu jāatzīst arī mēģinājums 121. lpp. skaidrot O. Kalpaka neiestāšanos Krievijas Ģenerālštāba akadēmijā ar viņa nepietiekošo turību ("nav mācījies ģenerālštāba akadēmijā, kā tas bija izdevies dažiem latviešu turīgāko dzimtu pārstāvjiem"). Sākot ar 19. gadsimta beigām, iestāšanos šajā prestižajā mācību iestādē vairs faktiski nenoteica pretendenta sociālā izcelsme, ko cita starpā apliecina ļoti daudzu pēc izcelsmes trūcīgu latviešu mācības tajā (piemēram, kalpa dēls J. Vācietis u.c.). Vienlaikus nepietiekami izcelts galvenais O. Kalpaka kā dienesta pakāpē vecāka virsnieka nopelns 1918. gada beigās un 1919. gada sākumā – apstākļos, kad visi pārējie Latvijā esošie augstākie virsnieki faktiski bēga uz Rietumiem (pulkvedis M. Peniķis, apakšpulkveži J. Ruškevics, R. Kļaviņš u.c., apsardzības ministra palīgs G. Grīnbergs pēc tam pat pamanījās izkaroties Dienvidkrievijas Brīvprātīgo armijā), viņš vienīgais izrādīja gatavību uzņemties atbildīgo amatu.

Atbilstoši mūsdienu publikāciju prasībām krievu valodā sniegtajam samērā garajam izvilkumam no Kalpaka ievainojuma apliecības (32. lpp.) bija jādod tulkojums latviešu valodā. Saskaņā ar jaunākajiem Latvijas vēstures pētījumiem principā nepareizs ir vācbaltiešu (vai baltvāciešu) apzīmēšanai lietotais termins "vācbalti".

Par ne līdz galam pārdomātu jāatzīst arī virsnieku "īsbiogrāfiju" ievietošana stāstījumā vienlaidus tekstā, tādējādi novēršot lasītāja uzmanību no aplūkotās tēmas (tās varēja ievietot parindēs vai personu rādītājā). Turklāt nav skaidrs, pēc kādiem principiem izvēlētas personas, kurām dotas "īsbiogrāfijas", jo tādas nebūt nav daudziem minētiem ievērojamiem virsniekiem. Apstākļos, kad Latvijas Valsts vēstures arhīvā ir pieejami virsnieku dienestu gaitu saraksti, diezgan kuriozi izskatās autora pārdomas par to, ka 68. lpp. minētais vācu valodas pratējs virsleitnants Smilga varētu būt Arveds Smilga, pamatojot minēto ar Konversācijas vārdnīcas sniegto informāciju par viņu kā vācu valodas skolotāju. Visās anotācijās fotouzņēmumiem bija jāmin arī atainotā notikuma laiks un vieta, kas nav darīts Kalpaka apbedīšanas un pārapbedīšanas attēlos.

Kopumā jāizdara secinājums, ka grāmata ir samērā nozīmīgs pienesums Latvijas vēstures historiogrāfijā un daudzi būtiski, līdz šim dažādu politisku motīvu dēļ noklusēti vai tendenciozi atspoguļoti aspekti Oskara Kalpaka dzīvē ir iztirzāti un pamatoti zinātniski. Faktiski tas darīts pirmo reizi un tāpēc grāmata noteikti būs noderīga ne tikai skolēniem, studentiem, vēstures interesentiem, bet arī zinātniekiem, kuri turpinās sarežģītā Latvijas vēstures 1918. un 1919. gada posma pētniecības darbu. Vienlaikus grāmata ir arī goda parādīšana Oskaram Kalpakam – savas zemes patriotam un virsniekam, kurš palika uzticīgs jaunajai Latvijas valstij arī tai ļoti smagā situācijā. Un atdeva savu dzīvību par Latvijas brīvību.

Grāmata aktualitāti iemanto arī tāpēc, ka pašlaik tiek gatavota pieminekļa uzstādīšana Oskaram Kalpakam Rīgā. Līdz ar to autors apliecina ļoti nozīmīgu un svarīgu atbalstu pieminekļa uzstādīšanai.

Ēriks Jēkabsons